

Торыбаева Ж. З. п.н.д., профессор

Ергаш М. А. магистр

Қожа Ахмет Ясауи атындағы Халықаралық қазақ-түрік университет
(Қазақстан)

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАР ТҰЛҒААРАЛЫҚ ҚАҚТЫҒЫСТАРДЫҢ ЖАНЖАЛДАРДЫҢ СЕБЕПТЕРІН АНЫҚТАУ

Аннотация: Тұлғааралық қақтығыстарды мінез-құлық проблемасын зерттеу үшін үлкен маңызы бар және жеке тұлғаны тәрбиелеуде теориялық және әдіснамалық зерттеулер. Бағыттаушы қоғамның "жанжалсыз" дамуы қақтығыстар проблемасын тудырады. Жанжалдарды психология, педагогика, әлеуметтану, тарих, саясаттану, философияда зерттелуі. Педагогикалық қақтығыстардың сипаты мен себептерін зерттеу, оларды реттеу және шешу әдістерін әзірлеу. Педагогикалық қақтығыстардың психологиясына қызығушылық келесі себептері. Ғылыми еңбектерді талдауда педагогикалық теориядағы негіздемелер.

Түйіндеме сөздер: Қақтығыс, Жанжал" ұғымы, тұлғааралық қақтығыстарды, конфликтология-педагогикалық, Болашақ педагог-психологтар

БУДУЩИЕ ПЕДАГОГИ-ПСИХОЛОГИ МЕЖЛИЧНОСТНЫЕ КОНФЛИКТЫ ВЫЯВЛЕНИЕ ПРИЧИН КОНФЛИКТОВ

Аннотация: Большое значение для изучения проблемы поведения межличностных конфликтов имеют теоретико-методологические исследования в воспитании личности. "Бесконфликтное" развитие направляющего общества порождает проблему конфликтов. Изучение конфликтов в психологии, педагогике, социологии, истории, политологии, философии. Изучение характера и причин педагогических конфликтов, разработка методов их урегулирования и разрешения. Интерес к психологии педагогических конфликтов вызывают следующие причины. Обоснования в педагогической теории при анализе научных трудов.

Ключевые слова: Понятие "конфликт, конфликт", межличностные конфликты, конфликт логия-педагогическая, будущие педагоги-психологи

FUTURE TEACHERS-PSYCHOLOGISTS INTERPERSONAL CONFLICTS IDENTIFICATION OF THE CAUSES OF CONFLICTS

Abstract: Theoretical and methodological research in the field of personality education is of great importance for studying the problem of behavior in interpersonal conflicts. The "conflict-free" development of the guiding society creates the problem of conflicts. The study of conflicts in psychology, pedagogy, sociology, history, political science, and philosophy. Study of the nature and causes of pedagogical conflicts, development of methods for their resolution and resolution. The interest in the psychology of pedagogical conflicts is due to the following reasons. Justifications in pedagogical theory in the analysis of scientific works.

Key words: "Conflict, conflict", interpersonal conflicts, conflictology-pedagogical, future teachers-psychologists

Кіріспе бөлімі: Бүгінгі таңда тұлғаралық қақтығыстарды зерттеумен байланысты жанжалдардың пайда болуы мен тиімді шешілуі, келіссөздер жүргізу және келісімді іздеу проблемаларына тек кәсіби психологтар мен әлеуметтанушылар ғана емес, саясаткерлер, менеджерлер, мұғалімдер, әлеуметтік қызметкерлер де үлкен қызығушылық танытады бір сөзбен

айтқанда, олардың практикалық қызметінде адамдардың өзара әрекеттесу проблемаларымен байланысты адамдар жүйесі қарастырылады.

Өкінішке орай, бұл өсіп келе жатқан қызығушылық әлеуметтік өзара іс-қимылдың әртүрлі салаларындағы шиеленістің өсуімен, әр түрлі әлеуметтік құрылымдар мен жеке құрылымдардың қажеттілігі жанжалдарды шешуге практикалық көмек көрсететін адамдар. Елімізде тұлғааралық қақтығыстарды зерттеуге жағдайға дайын болмады. Бағыттаушы қоғамның "жанжалсыз" дамуы қақтығыстар проблемасын тудырады ымырасыз. Бұл оның нақты шығарылуына ғана емес ғылыми зерттеу саласы, сонымен бірге қоғамда қақтығыстармен жұмыс істеу бағыттары қалыптаспағаны. Даярланған мамандар жетіспейді, ал жанжалды жеңу жөніндегі біліксіз күш-жігер жағдайды одан сайын ушықтырады. Шетелдік конфликтологтардың, әсіресе әлеуметтік мәселелер саласындағы тәжірибесін көшіру әрекеттері, әрине, кез-келген әлеуметтік-мәдени жағдайда әмбебап қолдануға арналмаған.

"Қақтығыс" сөзі латынның *conflictus* – "қақтығыс" сөзінен шыққан және адамдардың күштері, жақтары, пікірлері мен мүдделерінің қақтығысын білдіреді, белгілі бір әрекеттерді тудырады. Алғаш рет "қақтығыс" ұғымы» ғылыми термин ретінде ағылшын әлеуметтанушысы Г. Спенсер қолданды "Әлеуметтану негіздері" атты еңбегінде. "Жанжал" ұғымы пәнаралық болып табылады. Жанжалдарды психология, педагогика, әлеуметтану, тарих, саясаттану, философия және т.б. сияқты ғылымдар зерттейді. М. Вебер, У.Мур, А. Росс және басқа да шетелдік және отандық әлеуметтанушылар жанжал әлеуметтік қарама-қайшылықтың бір түрі ретінде пайда болады және сәйкес келмейтін мақсаттарды көздейтін субъектілердің саналы қарама-қайшылығынан тұрады. Барлық қақтығыстар жалпы құрылымға ие және мыналарды қамтиды жанжалға қатысушылар (жеке тұлға, топ), жанжал жағдайы (қарама-қарсы мүдделер, ұстанымдар, мотивтер) және нақты белсенділік субъектілерінің (бухгалтерлік, қаржылық, қақтығысы,).

Негізгі бөлім: Тұлғааралық қақтығыстарды мінез-құлық проблемасын зерттеу үшін үлкен маңызы бар және жеке тұлғаны тәрбиелеуде теориялық және әдіснамалық зерттеулер болды, ғылыми білімнің әртүрлі салаларында мамандар жұмыс жасайды. Арасында осыған байланысты психологиялық әзірлемелерді атап өтуге болады: А. С. Асмолова, Б. С. Братуся, А. В. Брушлинский, Ф. Е. Василюк, В. К. Виллюнас, А. И. Донцова, Ю. М. Забродина, В. П. Зинченко, А. А. Крылов, Б. Ф. Ломов, В. Н. Панферова, В. Ф. Петренко Л. М. Попова, В. Е. Семенова, Д. И. Фельдштейна, Р. Х. Шакурова және т. б. [1,7]

Ғылыми-педагогикалық және психологиялық туындыларға сүйене отырып қақтығыс (конфликт) тың мынадай түрлерін атауға болады: тұлғааралық қақтығыстар, отбасындағы (ерлі зайыптылар арасындағы) қақтығыстар, саяси және мемлекетаралық қақтығыстар [2].

Педагогикалық конфликтология-педагогикалық ғылымның практикалық бағытталған бағыты, оның мақсаты педагогикалық қақтығыстардың сипаты мен себептерін зерттеу, оларды реттеу және шешу әдістерін әзірлеу болып табылады. Проблемаға қатысушылардың өзара іс-

кимыл әрекеті педагогикалық процесске ие болуда. Бүгінгі таңда мұғалім білім беру кеңістігіндегі жанжалды жағдайлардың алдын алуға және шешуге мүмкіндік беретін құзыреттерге ие болуы керек [3,5].

Педагогикалық сала жеке тұлғаны мақсатты түрде қалыптастыру әрекетінің жинақталған түрі, яғни өмірде көрініс табатын барлық тәжірибені оқушылардың санасына сіңіру, дағды, іскерліктерді қалыптастыру.

Сондықтан да мұнда педагогтар, ата – аналар және оқушылар үшін қолайлы, ұнамды, жағымды педагогика – психологиялық жағдай жаратылған болуы керек.

Ағартушылық саласында 4 субъектің қызметі өз бірлестігін, өзара ықпалдастығын таба білуі қажет: оқушы, оқытушы, ата- аналар және басқарушы (администратор). Олар арасында өзара қақтығыстар жүзеге келу ықтималы бар [2]

Педагогикалық қақтығыстардың психологиясына қызығушылық келесі себептерге байланысты:

- әлеуметтік-экономикалық және саяси жағдайлар, атап айтқанда халықтың негізгі бөлігінің өмір сүру деңгейінің төмендеуі;
- әлеуметтік саладағы қатаң бәсекелестік (бизнес, өндірістік қатынастар);
- бұрын қалыптасқан баланы әлеуметтендіру және тәрбиелеу институттарын өзгерту;
- құндылықтар мен құндылықтар жүйесін әлсірету және қайта құру ориентациясы;
- құқық бұзушылықтардың өсуі;
- педагогикалық кәсіптің қоғамдағы беделінің төмендеуі;
- білім беру мекемелеріндегі тұлғааралық қатынастардың шиеленісі;
- мектеп әкімшілігінің авторитаризмі;
- көптеген отбасылардағы невротикалық қарым-қатынас стилі болып табылады. Тұлғааралық қақтығыстардың туындау себептері қарастырылған.

Ғылыми еңбектерді талдауда педагогикалық теориядағы қақтығыстың нақты анықтамасы жоқ екенін көрсетті, дегенмен педагогикалық қақтығыстардың түрлерін Ф. Алан, С. Е. Аксененко, А. Я. Анцупов, Ю. В. Гиппенрейтер, А. И. Донцов, Б. П. Жизневский, Я. Л. Коломинский, Д. М. Маллаев, Л. А. Петровская, Т. А. Репина, А. А. Рояк, М. М. Рыбакова зерттеді, А. И. Шипилов және басқа да көптеген ғалымдар зерттеу жұмыстарын жүргізген. [3,4]

Тұлғааралық қақтығыстардың функциялары

- топтағы әлеуметтік ахуалдың нашарлауы, еңбек өнімділігінің немесе оқу үлгерімінің төмендеуі, мақсатты топтың қайта құрылуы жанжалды шешу;
- қарама-қайшылық тараптардың бір-бірін дұрыс қабылдауы және түсінбеуі;
- қақтығыс кезінде және одан кейін жанжалға қатысушы тараптар арасында ынтымақтастықтың болмауы;

- ұмтылу әрбір тараптың басшысы ережеге қайшы (жеңіске қалайда жетуі), қақтығыстардан;

- жанжалды шешудің материалдық және эмоционалды шығындары.

Қақтығыстардың оң функциялары топта, ұжымда болып жатқан процестердің динамикасын көрсетеді және төмендегідей: Жанжалдардың динамикасы жанжалдың динамикалық сипаттамаларына даму кезеңдері кіреді. Жанжалдар және оның әртүрлі кезеңдерінде пайда болатын процестер.

Жанжалдың даму кезеңдері:

- 1) жанжалға дейінгі жағдайдың немесе объективті жанжалды жағдайдың туындауы;

- 2) жағдайды қақтығыс ретінде түсіну;

- 3) жанжалдың өзара әрекеті (немесе қақтығыстың өзі);

- 4) жанжалды шешу.

Қақтығыс процесс ретінде үш кезеңнен тұрады: жасырын кезең (жанжалға дейінгі жағдай); ашық қақтығыс кезеңі; жанжалды шешу (аяқтау) кезеңі. А. Я. Анцупов пен А. И. Шипилов қақтығыс динамикасында бірқатар кезеңдерін қарастырған [3,13].

Тұжырымдамалар негізі: Тұлғааралық қақтығыстарды реттеу және шешу әдістерін қарастыру. Жанжалдарды шешу және олардың алдын алуға бағытталған шаралар жүйесі, сонымен қатар жанжалдан шығудың жолдарын іздеу.

Болашақ педагог-психологтар жанжалдарды шешу саласындағы типтік кателерді анықтауға болады:

- қажетті шараларды қабылдауда кідіріс;

- жанжалды оның нақты себептерін анықтамай шешуге тырысу;

- тек күшті, жазалау шараларын қолдану жанжалдар немесе, керісінше, тек дипломатиялық келіссөздер;

- ескерусіз қақтығыс реттеу схемаларын үлгісін қолдану оның түрі мен ерекшеліктері.

Жанжалды шешу бұл қатысушылардың қарсылықты тоқтатуға және мәселені шешуге бағытталған бірлескен қызметі. Жанжалдарды шешу қызметі мыналарды қамтиды:

- 1) жанжалдың және оған қатысушылардың себептерін талдау және анықтау;

- 2) қақтығысқа оның нәтижесін ескере отырып араласу туралы шешім қабылдау;

- 3) қабылданған шешімді іске асыруға құқығы бар.

Тұлғааралық қақтығыстарды шешудің мәні оның себептеріне әсер ету болып табылады қатысушылары. Қақтығыстарды шешу екі тараптың да белсенділігін қамтиды өзара іс-қимыл жасайтын жағдайларды өзгерту, оларды жою қақтығыстың себептері. Қақтығыстарды шешу үшін өзіңізді өзгерту қажет қарсыластар (немесе олардың кем дегенде біреуі) Көбінесе жанжалды шешу қарсыластардың қақтығыс объектісіне немесе бір-біріне қатынасын өзгертуге негізделген. Жанжалды шешу барысында: қақтығыс көздері оның тарихи, экономикалық, әлеуметтік, ұлттық, конфессиялық

алғышарттар; тараптардың субъективті немесе объективті тәжірибелері, адамгершілік, гуманитарлық аспектілер; жанжалдың тереңдігі: пікірлердің, ұстанымдардың қайшылықтары немесе толық қарама-қайшылық; қақтығыстың "өмірбаяны", яғни оның тарихы және оның дамуы; қақтығыстың өсуі, "күресудің" таңдалған тәсілдері, дағдарыстар және оның дамуындағы бұрылыс нүктелері; жанжалдың құрбандары және басқа салдары; жанжалдың тараптары-жеке тұлға, топ (нақты күштер мен қатысушылардың нақты санына байланысты күрделілік деңгейі анықталады жанжал); тараптардың ұстанымдары мен қатынастары – ресми және бейресми, жалпы және жеке; әр түрлі қатысушылардың ұстанымдарының өзара тәуелділігі және қатынастардың ауқымы; әр түрлі топтар мен тұлғалардың қақтығысындағы рөлдер; қарсыластар арасындағы жеке қарым-қатынас сипаты; жанжалға деген көзқарас: тараптар жанжалды шешуге тырысады ма; олар оны өз бетінше шешкісі келеді немесе сыртқы факторларға сүйенеудің әсер етуі. Жанжалды реттеу шешуден ерекшеленеді, үшінші тарап қарсыластар арасындағы қайшылықты жоюға қатысады тарап (қарсы күресетін тараптардың келісімімен не олардың келісімінсіз). Қақтығыс аяқталған кезде оның негізіндегі қайшылық, әрқашан рұқсат етілмейді. [3,15]

Мүмкін, ғылымда қолданылатындармен танысу белгілі бір айқындықты тудырады қақтығыстардың проблемалық өрісін анықтауға көмектесетін қақтығыстарды жіктеу. Қақтығыс түрлерін дәстүрлі түрде бөлу қақтығысушы тараптарды ажыратуға негізделген. Бұл К. Боулдинг сияқты, жеке тұлғалар арасындағы, жеке тұлға мен топ арасындағы, жеке тұлға мен ұйым арасындағы, топ пен Ұйым арасындағы, әртүрлі топтар мен ұйымдар арасындағы қақтығыстар болуы мүмкін (Булинг, 1962). С. Чейз қақтығыс құбылыстарын тұлғааралық және тұлғааралық деңгейден мемлекеттер, ұлттар және т.б. арасындағы қақтығыстарға дейін қамтитын 18 деңгейлі құрылымдық жіктеуді ұсынды. Шығыс пен Батыстың қарама-қайшылығына дейін (Chase, 1951). Отандық зерттеуші А. Г. Здравомыслов Н. Смелзердің шығармаларына сүйене отырып, қақтығысушы тараптардың келесі деңгейлерін келтіреді. [4,17]

Соңында, психологтардың көпшілігі объективті құрылым деп санайды жеке тұлға танымдық, эмоционалды-сезімталдықтың бірлігін көрсетеді, құндылық, бағдарлық, практикалық компоненттер.

Сонымен, тұжырымдамада. К. К. Платонов келесі иерархиялық ретпен орналасқан төрт ішкі құрылымды анықтайды. Егер В. Н. Мясичевтің құрылымы төртеуінің бірі ретінде қарастырылса жеке тұлғаның жақтары мен құрылымдық талдау тек " сол немесе басқа психикалық функциялар", содан кейін А.Г. Ковалев төрт субструктураны ажыратады. Бірақ В. Н. Мясичев те, А.Г. Ковалев те құрылым деп түсіну керек нәрсенің толық анықтамасын бермейді. [1,26]

Тұжырымдамалар негізінде мектеп оқушыларында білім алу қиын болған кезде ғалымдар оқушылардың жанжалды мінез-құлқының себептеріне қатысты мәселелерді зерттеуге көңіл аудармады. Оқушының жеке басының

мұндай мінез-құлқының себептері туралы сөз болғанда, олар отбасын зерттеу, ата-аналар мен балалар арасындағы, құрдастар арасындағы, студенттер мен мұғалімдер арасындағы қарым-қатынасты, негізінен, осы қатынастардың белгілі нормалар мен ережелерге сәйкестігі туралы ұсыныстармен шектелді [5,220].

Қорытынды: Болашақ педагог – психолог маманға жанжалдардың пайда болуы мен тиімді шешілуі, келіссөздер жүргізу және келісімді іздеу проблемаларына тек кәсіби психологтар мен әлеуметтанушылар ғана емес, саясаткерлер, менеджерлер, мұғалімдер, әлеуметтік қызметкерлер де үлкен қызығушылық танытады және психолог мамандары түрлерін білу өте қажет. Елімізде тұлғааралық қақтығыстарды зерттеуге жағдайға дайын болмады.

Шетелдік конфликтологтардың, әсіресе әлеуметтік мәселелер саласындағы тәжірибесін көшіру әрекеттері, әрине, кез-келген әлеуметтік-мәдени жағдайда әмбебап қолдануға арналмаған. Барлық қақтығыстар жалпы құрылымға ие және мыналарды қамтиды жанжалға қатысушылар (жеке тұлға, топ), жанжал жағдайы (қарама-қарсы мүдделер, ұстанымдар, мотивтер) және нақты белсенділік субъектілерінің (бухгалтерлік, қаржылық, қақтығысы,). Педагогикалық конфликтология-педагогикалық ғылымның практикалық бағытталған бағыты, оның мақсаты педагогикалық қақтығыстардың сипаты мен себептерін зерттеу, оларды реттеу және шешу әдістерін әзірлеу болып табылады.Тұлғааралық қақтығыстарды мінез-құлық проблемасын зерттеу үшін үлкен маңызы бар және жеке тұлғаны тәрбиелеуде теориялық және әдіснамалық зерттеулер болды. Ғылыми еңбектерді талдауда педагогикалық теориядағы қақтығыстың нақты анықтамасы жоқ екенін көрсетті.

Пайдаланған әдебиеттер тізімі

1. Педагогическая конфликтология: учебное пособие / И. А. Курочкина, О. Н. Шахматова. Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.- пед. ун-та, 2013. 229 с
2. Психология конфликта. 2-е изд. — СПб.: Питер, 2008. — 544 с: ил. — (Серия «Мастера психологии»).
3. Педагогическая диагностика конфликтного поведения студентов средней профессиональной школы Диссертация Москва – 2013
4. Педагогическая диагностика конфликтного поведения студентов средней профессиональной школы.
5. <https://stud.baribar.kz/2725/pedagogtik-qyzmettegi-innovatsiyalyq/>